

Hållnäs skola

Analys och inspiration till utemiljön
2021 Emma Crawley



Inledning

Detta är ett idéförslag för Hållnäs skola som utgår från platsens förutsättningar, verksamhetens uppdrag/riktning och brukarnas behov. Förslagen ska leda i riktning mot de globala målen och vara till för barns lärande, hälsa och utveckling. De är just inspiration för utveckling och kan ratas eller älskas. För att platsen ska bli levande är det viktigt att det över tid finns en öppenhet för olika initiativ. De initiativ som tas behöver alltid ske i samråd med rektor och fastighetsägare, eftersom de har ansvar för verksamheten och fastigheten/marken.

Om rektor eller fastighetsägare känner sig osäker kring säkerheten i de förslag som presenteras rekommenderas en balanserad riskbedömning (Boverket - Gör plats för barn och unga! faktaruta 1) När en balanserad riskbedömning av miljön görs diskuteras först värdena med miljön och därefter riskerna. Det är viktigt att skolan/förskolan är insatta i detta och att fastighetsägaren har tillgång till denna dokumentation innan en eventuell teknisk besiktning av utemiljön görs och att det finns en förståelse för att den tekniska besiktningen bara är EN del av riskbedömningen. Barnets möjlighet till utveckling, hälsa och lärande är första prioritet i utemiljön vid skola och förskola.

Skola, förskola och andra servicefunktioner är viktiga för den lokala utvecklingen, dels genom att de erbjuder dessa funktioner och därmed lockar nya boende, men de kan också bidra genom samarbeten och genom lokal upphandling till en livskraftig miljö med attraktiva arbetstillfällen. De kallas därför ofta för ankarorganisationer inom lokalekonomi. Tierps kommun arbetar med projektet NärMat och exempel på andra kommuner som exempelvis lyckats väl med modeller för lokal upphandling av mat är Södertälje, Hagfors och Karlstad. Vinnova och livsmedelsverket driver just nu också ett missionsdrivet projekt som heter "Ett nytt recept för skolmältiden" som är del i en större omställning till en mer resilient livsmedelsproduktion.

Inför analysen har Hållnäs sockenråd sammanställt ett underlag med en platsbeskrivning, beskrivning av verksamheten som finns i lokalerna och sammanställning av lärarnas observationer av barnens lek i utemiljön. Detta skapar en grov bild av miljöns förutsättningar och vilka resurser som finns tillgängliga.

De förslag och idéer till utemiljön som presenteras bygger på tvärvetenskaplig forskning och är anpassade till platsens förutsättningar. Idéerna går att bygga vidare på och förädla efter hand och ska inte ses som statiska. Nyttja den kompetens, motivation och intresse som finns på platsen. Börja gärna i liten skala och låt det växa över tid.

Inför analysen har jag bekantat mig lätt med trakten, huvudsakligen kopplat till platsens miljöförutsättningar, eftersom de är centrala när förslaget kopplade till globala målen, Agenda 2030 ska ges. Inom Global Action Programme for Education for Sustainable Development (GAP for ESD) ska särskilt lokala lösningar accelereras.

Hållnäs skola är en liten skola på landsbygden mitt på Hållnäshalvön. Här finns särskilda naturvärden. Jordbruket på halvön har minskat i antal under de senaste 20 åren. De jordbruk som finns har blivit större och mer ensidiga. Fårskötsel har ökat. Området är i växtzon 4.

Området där Hållnäs skola ligger har ibland problem med dricksvatten då det tidvis kommer in saltvatten. Fosforhalten i utsläppen till havet behöver också minska med flera ton/år runt Hållnäshalvön.

Satsningar i området görs på bland annat lokal matproduktion, kulturupplevelser och turism för att öka förutsättningarna för ökad inflyttning. Om 9 år 2030 har alla elever som går i skolan idag gått ut grundskolan. Då ska de globala målen vara nådda.

Kartbilden visar hur utemiljön fungerar idag. Vilka funktioner den har och hur olika verksamheter nyttjar olika delar av utemiljön. Detta ger en bild av hur gårdens olika ytor samspelar med varandra och var barnens huvudsakliga nyttjande ser ut.

- 1 Entréområde används mycket av alla barn
2. Används mycket av fritidshemmet
3. Stora skolgården som nyttjas av alla barn samt Naturskolans lada
4. Förskolans gård

Dessutom nyttjas utemiljön av idrottsföreningen som har driften av tennisbanan och planer på ett utegym. De har entré till sina lokaler vid D i kartbilden. Vid D finns även matsal och kök, med lastbrygga mot fritidshemmets gård 2. I anslutning till gården finns ICA butikens parkering och återvinningsstation.

Nulägesbeskrivning, observationer och verksamhetsbeskrivning skapat av projektet Framtid Hållnäs med stöd och underlag från Hållnäs skolas lärare och förskolans pedagoger har legat som underlag till analysen och idéförslaget.

Dokumentet inleds med en analys av platsen, en övergripande SWOT-analys och därefter förslag på åtgärder uppdelat på de fyra områdena av skolgården, efter det finns flera övergripande inspirationsteman för utemiljön kopplat till skolans riktning/profil och potential. En kort introduktion till balanserad riskbedömning finns också med i dokumentet. I slutet av dokumentet kan du läsa mer om mig som gjort analysen och idéförslaget och mitt företag Lead for ESD, samt en bild av de globala målen - Agenda 2030.



Övergripande

Det är mycket stora ytor och ganska lite barn som vistas i miljön. De stora ytorna ger stor potential för att utveckla en spännande och varierad miljö. Det finns dock behov av att tillföra mer energi i form av människor och kanske djur, så att miljön inte ska upplevas allt för rymlig/ödslig. Att samutnyttja ytor är en win-win i skolgårdsmiljöer som denna. Enligt underlaget verkar tennisplanen stå outnyttjad idag och det finns planer att anlägga ett utegym. Kan detta anpassas så att det passar både skolans verksamhet och idrottsföreningen? Fundera gärna vidare kring andra aktörer som skulle kunna bidra till att skolgården används mycket. Detta skapar en social kontroll på platsen och minskar risk för exempelvis inbrott.

- Möt fritidsverksamhetens behov
- Skapa ytterligare förutsättningar för varierad lek
- Koppla ihop ytterligare med blått område för dynamisk lek
- Köksträdgård

Området används mycket av fritidshemmet

- Naturvårdsprojekt?
- Skogsträdgård, utekök och skapande verkstad?
- Möjlighet att hålla djur?

Naturskolans lada (och fotbollsplan), samt lek i skogen



- Rastlek för yngre barn
- Skapa en inbjudande och välkomnande känsla
- Väck nyfikenhet
- Buss och parkering?
- Utveckla zoner
- Öka variation (vegetation, kullar & lekbaser, anhalter, reträtter)

Entréområde som används mycket

Blandad lek alla åldrar

- Alla åldrar - längre raster
- viktig asfaltsyta
- öka variation i landskap, kullar och träd
- tillför mer okodat löst material
- ljus till isbana och pulkabacke
- okodat utegym som kan nyttjas av alla

Förskola

- skapa ännu mer naturlig miljö
- motorik och variation
- utveckla trygg zon?

Styrkor

Liten skola - ofta lätt att initiera förankra projekt
Stora ytor - gott om plats
Naturengagemang från verksamheterna
Närhet till natur och djur
Ladan med vatten och el, samt en tom lokal ger nya förutsättningar för utveckling och större nyttjande av södra delen av gården
Isbana under vinterhalvåret och pulkabacke lockar till aktivitet även under vinterhalvåret - belysning kommer bidra till ökat nyttjande

Inre faktorer

Svagheter

Liten skola - få personer som kan lägga in energi
Låg variation i landskapet
Osäkerhet kring att ta emot material till gården (förskolan)
Nyttjande av framsidan skapar barriär för variation i leken (eller väljer barnen alltid själva?)
Vild zon (skog) långt från utgångar

Möjligheter

Bjuda in andra skolor att inspireras av skolgårdens naturkoppade projekt genom naturskolan - tydlig profilering
Naturengagerade vuxna och barn i Tierp eller hela Uppland kan bjudas in till upplevelsekvällar/helger i skolmiljön vilket kan bidra till fler elever på sikt
Samverkan med lokala jordbrukare - koppla eventuellt ihop med lokal upphandling av mat för att främja lokal livsmedelsproduktion
Samverkan med idrottsföreningen/andra aktörer kan skapa nyttjande av utemiljön på helger och kvällar (social kontroll)
Miljön kan visa exempel på hur vi kan bidra till att möta globala utmaningar genom att accelerera lokala lösningar

Yttre faktorer

Hot

Skadegörelse och vandalisering (tidigare inbrottsförsök i ladan nämns i underlaget)
Lågt elevunderlag
Miljöhot lokalt: Fosfor i havet, dricksvatten m salt, utrotningshotade arter, minskad lokal produktion av mat, klimat o vattennivå
Hälsa/socialt (generellt i landet - ej specifika underlag Hållnäs): isolering, psykisk ohälsa, stillasittande, sämre matvanor
Ekonomi: Utarmning av glesbygd - dränerad ekonomi

Område 1 - Entréområde



Det är lite svårt att uppfatta hur framsidan av skolgården fungerar idag med tanke på att det inte finns något staket alls mot buss och parkering. Känner sig personal och barn trygga ändå? Tillåts barnen leka fritt över hela ytan? Träd, buskar och varierad miljö ligger utanför parkering och busshållplats.

Entrén kan utvecklas för att bli mer inbjudande och för att i större utsträckning visa inriktning mot natur- och utomhuspedagogik. Längs med parkeringen på gräsplanen kan det planteras träd. Om det fanns en trygg avgränsning skulle rekommendationen vara att skapa en vild zon med lekbuskage i denna del av gården så att barnen kunde utforska det området utan att personal blir oroliga. Denna del av gården kunde då också få större variation i topografi, med stock, sten och lekbuskage.

Vill skolan bevara öppenheten mot parkering och buss kan det istället planteras träd på högstam längs med kanten. Då blir det fortsatt god uppsikt. Även kullar kan begränsa uppsikten, så om öppenheten ska bevaras så satsa på låga kullar om max 1 meters höjd och träd på högstam (lönn, lind, rönn osv) eller kanske fruktträd (äpple, päron, plommon, körsbär)?

Några pilkojor och andra strukturer av levande pil skulle kunna planteras här för att ge större variation i leken. Även staket kan göras av pil för att möjliggöra friare/tryggare lek för barnen. Levande pil eller lågt trästaket ger en inbjudande känsla som ett vanligt staket ibland kan motverka. Det går också att göra kreativa konstprojekt med pil, kanske med lokala konstnärer. Stock och sten kan användas som balansbana och kan kompletteras med löst material för föränderlighet. Detta kan plockas ut och in vid behov eller förvaras i en låda.

Vid picknickborden skulle ätliga perenner kunna planteras kanske i krukor eller som en utökning av den prydnadsrabatt med buskar som finns idag.



Område 2 - Fritids & IF

Detta område verkar fungera väl för fritidshemmets utomhusverksamhet och det är klokt att samla en stor variation av möjliga aktiviteter här. Det blir en trygg och ombonad upplevelse för barnen. Det kan vara klokt att hålla det främst för fritids, när det är möjligt, eftersom det då kan upplevas som att komma till en annan värld efter skolans avslut. Detta är en aspekt i en återhämtande miljö att just få "komma bort" från vardagens krav och passar utmärkt för fritidshemmets verksamhet. Detta område kan då också bli en reträtt för barnen under skoldagen där de kan uppleva trygghet. Att utveckla denna trygga, samlade miljö, med mer variation kan vara värdefullt och då kan sidorna om "Plats för lek" vara ett bra stöd. Löst lekmaterial skapar föränderlighet och variation i leken. Tyger, trästrukturer, brädor, grytor, brickor, slevar bidrar i hög grad till varierad lek. Kanske blir det spill från tröslöjden som kan nyttjas?



Mellan gungorna och köksingången kan en köksträdgård anläggas för att ge direkt koppling till köket och matsalen. Tänk på att utgå från barnens rörelsestråk så att köksträdgården inte blir en barriär i barnens spring mot gungorna.

På den idag outnyttjade tennisplanen kan en större kulle anläggas som erbjuder pulkaåkning, rörelse i leken och variation i terräng, det skulle också skapa en naturlig inramning av fritidshemmets utemiljö. Detta är också något som idrottsföreningen kan ha nytta av för rörelse upp och ned i det annars ganska flacka landskapet på Hållnashalvön. Eventuellt skulle en rutschkana integreras i kullen ned mot fritidshemmets lekmiljö. Det är bra att placera rutschkana mot norr så att den inte blir så varm under soliga sommardagar. Det är också på denna sida snön ligger kvar längst, så se till att det blir bra plats för pulkaåkning åt det hållet.

Ett utegym som är utspridat över hela gården har större värde än ett som är placerat med all utrustning samlad. Då blir hela gården naturligt mer nyttjad och den sociala kontrollen ökar. Det ger också möjlighet för samnyttjande av skola och idrottsförening. Metalstrukturer är de som kräver minst underhåll. Exempel armgång, lianer, räcke, balansgång, ringar bidrar till mycket motorisk aktivitet.



Område 3 - Stora gården

Blandad lek alla åldrar

Asfaltsytan här är viktig för barnen i Hållnäs. Det finns inte så många andra asfaltsmiljöer och här kan barnen få möjlighet att åka skateboard, rollerblades, cyklar, ha olika bollekar med mera.

Grusplanen används främst under vinterhalvåret då den spolats för skridskoåkning. Fungerande ljusarmatur kommer bidra till ytterligare användning under vinterhalvåret. Det finns två eldstäder som också kan nyttjas. Detta skapar möjlighet till samvaro i samband med skridsko och pulkaåkning. En större pulkabacke där tennisbanan är skulle ge ytterligare dragkraft under vinterhalvåret.

Måste fotboll ske på gräsplan eller går det också att spela fotboll på grusplanen? Kanske kan målen flyttas till grusplanen om den sydligaste ytan kommer användas till annat. Dessa diskussioner behöver tas direkt med barnen.

Några stationer för utegym skulle bidra till förutsättningar för barnens motoriska lek i denna zon. Ytterligare träd och buskar skulle bidra med skugga och kanske material till leken. Kastanj är alltid roligt att ha tillgång till.

En riktigt djup (minst 1.5 m) sandhög, utan den kodade ramen för "sandlåda" skulle bjuda in även äldre barn till mer konstruktionslek, med tillgång till vatten brukar detta bli en central mötesplats under hela sommarhalvåret. Tänk på att använda sand med lerfraktion avsedd för sandlåda. Använd gärna regnvatten som samlas från taken. Det är ok för äldre barn, men lite mer känsligt när det är yngre barn som kanske får för sig att dricka det.





Den södra delen av skolgården med naturskolans lada har stor potential att utvecklas till ett besökscenter för naturskolans verksamhet. Här finns möjlighet att ta emot klasser för att inspirera till skolgårdsutveckling, med exempelvis skogsträdgård, insektsträdgård, odling, naturvårdsprojekt eller kanske utomhusmatlagning. Kanske kan också vatten från taken på skolan och ladan tas om hand för att visa exempel på hur vi på smarta sätt kan minska vår vattenförbrukning.

Denna del av gården blir då samtidigt en miljö för barnen på Hållnäs skola att lära från och det kan också öka attraktiviteten för fler elever till skolan.

Ladan kan användas till olika projekt, samlingslokal, förråd eller för att hålla djur. När det finns tillgång till vatten och el öppnas möjligheterna för utveckling av platsen. Fler och fler skolor vill anlägga skogsträdgårdar och att hålla utbildningar kring detta kan vara en möjlighet för ett ökat nyttjande av miljön samtidigt som miljön byggs upp.

I den här miljön blir det centralt att skapa funktioner för att ta emot större grupper, kanske behövs arbetsbord och bänkar, samlingsplatser osv, men upplevelsevärdena är det viktigaste för att locka grupper för besök. Använd lokala kreativa resurser för att skapa en unik plats.

Ett mindre tidskrävande projekt skulle kunna vara att hålla djur på sommarbete i samverkan med lokala jordbrukare. Detta skulle bidra till mer liv i miljön under sommarhalvåret och eleverna skulle få ett stort hälsofrämjande utbyte av att det finns djur nära att pyssla om. Det finns också studier som visar att djur, natur och trädgård bidrar till bättre psykisk hälsa och högre akademiska resultat.

Se mer på följande sidor om relation till natur genom maten, skogsträdgård och om att hålla djur.

Område 4 - Förskolan

Förskolans gård verkar vara varierad och lummig och dessutom ha närhet till djur. För att utveckla ytterligare kan sidan om Plats för lek användas för att fundera på om barnen får tillgång till typer av lek. I den trygga zonen runt sandleken skulle det kunna planteras träd och buskar för att ge mer skugga till stillasittande aktiviteter. Det är värdefullt att skapa variation med löst material, både sånt som stenarna som tidigare varit en labyrinth och annat löst material. Det ser ut att vara en fantastisk miljö för barnen och att fortsätta ge förutsättningar för att uppleva natur och djur är värdefullt för barnen. Bilderna kan bidra med inspiration till vidareutveckling.



Relation till vår natur

- genom maten



Att låta barn få direktkontakt med maten, hur den produceras, tillagas och serveras samt vilka insekter vi är beroende av för pollinering ger förutsättningar för naturrelation. Här får barnen uppleva vår direkta koppling till det som finns omkring oss utifrån våra mänskliga behov. En plats för utomhusmatlagning kan utformas på många sätt och grillplatsen vid naturskolans lada är en perfekt start för att möjliggöra matlagning utomhus. Detta område skulle kunna utvecklas ytterligare eller kompletteras med ett område närmre skolbyggnaden om det är smidigare med tillgång till vatten där. Runt uteköket/eldstaden blir det naturligt att ge förutsättningar för lättskött odling och kanske en skogsträdgård. Även en insektsträdgård kan vara intressant. Använd gärna återbruksmaterial för att bygga uteköket. På bilderna har tegel från en gammal skorssten använts.



Köksträdgården

En köksträdgård kan anläggas i närheten av köksingången/lastbryggan. På gräsmattan mellan gungorna och köksingången finns gott om yta och skulle säkert fungera ypperligt. Tänk på att utgå från hur barnen rör sig. För att göra det kan ni använda en rast till att följa barnens rörelsestråk. Utgå från det när köksträdgården planeras, så att köksträdgården inte skapar en barriär. Ni kan lägga ett stråk genom trädgården, så att det finns bra stigar för barnen att röra sig på.

Köksträdgården kan anläggas på olika sätt och med olika metoder. Låt köksträdgården vara experimenterande och testa olika metoder med barnen eller genom kurser med människor i byn. De olika klasserna/grupperna kan ha egna odlingslådor eller kanske till och med varje barn kan få sin alldeles egna odlingsplätt? För att ta in grönsaker från trädgård till kök krävs en plats för grov rengöring av grönsakerna.



Fundera igenom trädgårdens infrastruktur så att det blir lätt att använda sig av köksträdgården pedagogiskt. Tillgång till verktyg/förråd, samlingsplats, vatten och eventuellt växthus eller varmbäddar för att dra upp plantor. Se till att det finns tillgång till jord och gödsel och en kompost som är begriplig att nyttja exempelvis med flera fack.

Det kan vara värdefullt att använda en ideell förening som koordinatör för köksträdgården eftersom det är lättare att då söka bidrag och samverka med olika aktörer/intressenter kring trädgården. Kanske kan den ideella föreningen också anställa skolträdgårdsmästare på deltid och ta emot eventuella donationer till odlingarna. Edible schoolyard i USA drivs som en ideell förening (föräldraförening) på skolans mark och med avtal med skolan kring kontinuerligt nyttjande i den pedagogiska verksamheten. Då blir inte odlingen offer för tillfälliga besparingskrav utan sköter sin egen ekonomi. Då krävs istället stort lokalt engagemang.



Inspiration till odlingar

Kombination av ettåringar och perenner

Kryddväxter och perenna grönsaker kan kombineras med ettåriga växter. Då kräver odlingen mindre skötsel och blir mer flexibel utifrån engagemang. Inspireras av perenna grönsaker och skogsträdgård som modell och varva med ettåriga växter som fyller ut och täcker marken under de första åren. Utgå från vad köket vill använda sig av och välj gärna växter som kommer om och om igen och kan skördas regelbundet samt växter som går bra att lagra. Det är också värdefullt att välja växter som mognar när barnen är på plats på vår och höst. Plantera månadssmultron som ger bär långt in i oktober, hösthallon som mognar framåt hösten och blåbärstry som ger blåa härliga bär som påminner om blåbär redan i maj. Här kan också planteras mynta som sprider sig kraftigt och jordärtskockor som får fina gula blommor och kan skördas ända fram till tjälen. Mot en ställning kan en minikiwi eller kamelontbuske som är hanplantan till minikiwi planteras för att ge extra vegetation till exempelvis en koja och små söta frukter. Hanplantan får rosagröna blad i solen. Ettåriga växter som passar bra här är exempelvis malva och ringblommor som båda kan frösås tidigt på våren eller på hösten.



Tre systrar

Tre systrar - majs, bönor och pumpa är tacksamt att odla på en skolgård eftersom de alla blir stora och växer snabbt. Tre systrar är en gammal inka-indiansk odlingsmetod och de får gärna planteras på en liten kulle. Bönorna sätts i marken först efter midsommar, men kan försås inomhus. Plantorna gynnar varandra; majsen ger stöd åt bönorna att växa, bönorna ger näring från luften till pumporna och pumporna täcker marken, så att jorden inte torkar ut. Från tre systrar får ni alla viktiga näringsämnen; kolhydrater från majsen, protein från bönorna och pumporna bidrar med mycket vitaminer. Tänk på att jorden behöver vara näringsrik för pumporna. Majsen planteras i mitten, högst upp på den lilla kullen. Blanda inte olika majs sorter, då blir det inte så god smak.



Ettårig odling - utan att gräva

Gräsmattan täcks med obrunnen gödsel och wellpapp, ovanpå wellpappen läggs ett lager med jord och gödsel som det planteras i. Nästa år har wellpappen förmultnat och det är riktigt djup jord för rötterna. Använd gärna gräsklipp eller ensilage för att täcka jorden runt plantorna, särskilt om det inte är risk för snigelangrepp. Exempel på ettåriga grönsaker; sådana som går att plocka om och om igen som sallat, mangold, röd- och gulbetor (plocka bladen). Bönor, ärtor och rädisor är också roliga att så med barn. Här kan också finnas en kant med solrosor i den nordligaste delen. Marken kan också täckas med markduk året innan odlingen ska dra igång för att förbereda jorden.



Egen odlingsplätt för varje barn

Att ge varje barn en egen plätt att odla på brukar vara väldigt populärt. Att själv kunna komma på sommarlov och rensa och skörda bidrar till social kontroll av platsen. Tänk på att organisera gemensam stödbevatning under lov. Låt barnen ta hem delar av skörden och dela med sin familj.



Örtspiral på kulle

Skapa en örtspiral som barnen kan springa i på en kulle. Detta ger upplevelser av doft och smak till barnen. Vinbärsbuskar kan också användas för en sådan kulle med spiral att vandra/springa genom.



Skogsträdgården

En multifunktionell lärmiljö för ekologisk läskunnighet

Skogsträdgården är ett produktivt bryn som är planerat för att tillfredsställa våra mänskliga behov i ett naturligt ekosystem där växterna drar nytta av varandra. I skogsträdgården finns träd, buskar, perenner och klättrväxter. Oftast bidrar växterna i skogsträdgården med mat av olika slag, men på skolgården är de pedagogiska värdena minst lika viktiga. Eftersom skogsträdgården imiterar naturliga ekosystem så behöver den på sikt inte så mycket skötsel och blir därför

enklare än en vanlig ettårig odling att sköta om. Året runt kan det finnas något att skörda i skogsträdgården om den planeras väl. För att passa skolåret kan exempelvis dessa växter väljas; månadssmultron, blåbärstry, äpple av olika sort, svarta vinbär, funkia, minikiwi, hösthallon, trädgårdssyra och jordärtskockor. För skogsträdgården finns mer info här; <http://www.emmajord.se/tag/skogstradgard/>



Kontakt och samverkan med lokala jordbruk?

Djur på sommarbete? Bevarande av lantraser?

Jordbruket på Hållnäshalvön har sett en minskning de senaste 20 åren vilket minskar bygdens livsmedelsresiliens. Dock finns en ökning av fårskötsel. Ett samarbete kan öka relationen till lokala jordbruk exempelvis genom ett samarbete med fårbönder för att låta fåren beta delar av marken. Idag klipps, vad jag förstår stora delar av gräset med maskin vilket inte gynnar vare sig biologisk mångfald eller klimatet. En del av ytan skulle under sommarhalvåret kunna betas av får. Detta skulle då ge barnen relation till fåren, till det lokala jordbruket och behovet av att klippa marken skulle minska.

Djur erbjuder enkla relationer, vilket kan vara värdefullt för social utveckling. Särskilt finns studier som visar positiva effekter för inkludering av barn med autism, andra neuropsykiatriska funktionsvariationer och/eller barn med stressrelaterad ohälsa. <https://www.forskning.se/2020/06/04/husdjur-kan-ge-barn-med-autism-bättre-förutsättningar/>

Ska vi lyckas minska transporter av livsmedel och öka eleverns kunskaper och vilja att äta och producera hållbart behöver barnen en relation och ett intresse för jordbruket, gärna det småskaliga och det som gynnar biologisk mångfald.

Ett annat sätt att öka livsmedelsresiliens i bygden med hjälp av skolan är att välja lokala matvaror för inköp till skolans kök. Det finns kommuner som väljer att handla upp mindre mängder till skolan och lägga in ett pedagogiskt uppdrag i upphandlingen för att komma bort från den globala matmarknaden och handla mer hållbart. Kanske kan det pedagogiska uppdraget vara att bidra på något sätt till utemiljön vid skolan. Vatten och el finns i ladan, dessutom används inte alls den

ena delen just nu. Gestrikefår är en lantras som är utrotningshotad, kanske kan skolan och naturskolan bidra till att bevara denna och öka kunskapen om fåren. Gestrikefår är mycket tillgivna. Ull, skinn och kött kan tas tillvara i pedagogiskt syfte. Att hålla får i utemiljön kan också locka besökare under sommarhalvåret, så att platsen används mer.



Bild från Vallby friluftsmuseum: <http://www.vallbyfriluftsmuseum.se/>

Plats för LEK

För att skapa variation i leken kan löst lekmaterial användas. På bilderna här visas exempel på hur återbrukat material kan användas för att främja variation i barnens lek. Det är viktigt att barn får rika förutsättningar för lek eftersom de då utvecklar de exekutiva funktionerna i pannloben. De exekutiva funktionerna är hjärnans kontrollcenter och möjliggör exempelvis; känsloreglering, empati, planering, riskbedömning, värdering, impuls kontroll osv. Vid stress blockeras de exekutiva funktionerna

Här kommer några exempel på olika typer av lek enligt barnkonventionens definition; Barns lek omfattar alla beteenden, aktiviteter eller processer som initieras, kontrolleras och struktureras av barnen själva”

Det finns många olika typer av lek och många har försökt förstå leken utifrån olika kategorier. Här följer exempel på vilken roll platsen spelar för möjligheten till lek och utveckling.

Utforskande lek

Ibland kan man se barn utforska miljön och de fenomen som finns där. Ett barn kan exempelvis i timmar uppehålla sig vid bäcken och bygga fördämningar eller göra båtar som åker med strömmen. Det är ofta olika naturliga fenomen som iakttas och utforskas i denna typ av lek och ibland är barnet ensam och ibland tillsammans med andra.

Reflektion;

Vilka fenomen barnen kan utforska på gården idag? Vilka fenomen kan tillföras för att ge förutsättningar för mer utforskande lek?

Ex. vatten, snö, växter, djur, insekter, vind osv

Rollek och fantasilek

Vi ser barn engagera sig i rollek och fantasilek. Oftast är leken en spegling av det som barn sett eller ser andra göra, som de bearbetar genom leken. På min sons förskola byggde några hantverkare lekutrustningen och under denna period kunde man ofta se barnen hämta verktyg och brädor för att snickra parallellt.

Vilka möjligheter för spegling finns i miljön? Vad ser barnen vuxna göra? Vilken utrustning och vilket material finns tillgängligt i utemiljön för rollek?

Konstruktionslek

När barn bygger och konstruerar brukar detta kallas konstruktionslek. Det är en typ av utforskande lek där materialet och skapandet med materialet är i fokus. Bygga torn, hus och städer brukar vara centralt. I sandlådan sker mycket konstruktionslek ofta i kombination med fantasi- och rollek.

Vilka material finns att skapa med i utemiljön idag? Vilka material skulle kunna tillföras för att bidra till mer varierad konstruktionslek?



Riskfylld lek (Risky play)

Många menar att risktagandet är en drivkraft för lek och att det krävs riskmoment för att leken ska vara utvecklande för barnet. Barnet tränar då sin riskbedömningsförmåga och förmågan att känna sina egna gränser. Några forskare (ex Ellen Beate Sandseter) menar att om barn inte får utmana sig och ta risker, så hämmas de och kan till och med utveckla psykisk ohälsa och fobier. Sandseter har kartlagt sju sorters risk som kan erbjudas i utemiljön;

1) höga höjder; 2) hög hastighet; 3) farliga verktyg; 4) farliga element; 5) bråklek och 6) komma vilse

Vilka möjligheter finns för barns risktagande i leken i utemiljön idag? Hur skiljer ni på risk och fara? Har ni tillit till att barn är kompetenta att bedöma risk eller begränsar ni barnen i leken mer än nödvändigt?

Vidlyftig lek

Fredrika Mårtensson (SLU) beskriver en vidlyftig lek där det upplevs som att landskapet leker med barnen. Denna lek skiftar snabbt i tempo från att barnen springer i full fart till att sedan uppehålla sig i en mycket fokuserad och stillsam lek, grejande med något som de upptäckt. Ofta skiftar temat för leken mellan de olika barnen och de verkar uppfatta det de varit med om väldigt olika. En har lekt dinosaurier medan en annan har lekt tjuv och polis. Denna lek verkar vara självreglerande och motverkande av stress.

Ger miljön förutsättningar för dessa skiften i tempo i leken? Finns det kullar som ger fart till leken och stora ytor att röra sig över utan barriärer? Finns det platser för att stanna upp och greja? Är lekutrustning integrerad i landskapet?

Kodad och okodad miljö

En miljö som tydligt talar om för barnet vad det ska göra är en kodad miljö. Ett exempel på detta är en vippgunga som är utformad som en häst. Här bestämmer miljön att det är "att rida på hästen" som är den aktivitet miljön är tänkt för. En okodad miljö ger möjlighet att nyttja miljön på flera olika sätt och det är barnets fantasi som styr vad som händer från dag till dag. En okodad miljö är mer inkluderande eftersom det går att ta sig an miljön på flera olika sätt och den ger större möjligheter för barns egen fantasi. Miljön kan vara mer eller mindre kodad.

Hur ser det ut i er miljö? Vilka olika aktiviteter kan barnen ta sig an på olika sätt och utifrån sina förutsättningar? Finns det något ni kan göra för att skapa en mer varierad och okodad lekmiljö för barnen?



Balanserad riskbedömning för löst lekmaterial (och s.k. "hemmabyggen")

Barns miljöer ska vara trygga och utvecklande för alla barn att vistas i och därför är det viktigt att miljön och verksamheten i miljön riskbedöms. Verksamheten gör detta i sitt arbetsmiljöarbete och barnen lyder under skoltid under arbetsmiljölagen. Trots detta finns det stora brister i arbetsmiljöarbetet på skolor och kanske framför allt i utomhusmiljön. Detta har förmodligen att göra med att verksamheten har ett delat ansvar med fastighetsägaren kring miljön.

Verksamheten och miljön ska göra riskbedömas regelbundet och därför är det bra att lägga in detta i det systematiska arbetsmiljöarbetet eller det systematiska kvalitetsarbetet. När en balanserad riskbedömning av miljön görs börjar man med att titta på värdena i miljön. Hur är miljön tänkt att bidra till barns hälsa, utveckling och lärande? Alla dessa fördelar med miljön beskrivs så att det blir tydligt. Därefter går rektor och personal igenom vilka risker som finns med verksamheten eller miljön. Är detta risker som barnet själv kan bedöma? Isåfall är det positivt för barnens utveckling, hälsa och lärande och flyttas till värdesidan. Här gäller det att fundera på hur det är för barn i olika ålder och om det finns barn med funktionsvariationer som av den anledningen har svårt att bedöma risk och hur man ska hantera detta. Det är bra att titta på hur sannolikheten för skada är samt hur stor skadan skulle kunna bli om olyckan var framme. Det är värdefullt att det finns stegring av utmaningar i miljön eftersom barn behöver få chans att testa sina gränser och att våga säga nej är en viktig möjlighet för lärande. En steril miljö ger inga förutsättningar för lärande och utveckling och kan bidra till sämre hälsa på sikt. Detta behöver vägas in i riskbedömningen.

För lekutrustning ska en besiktning göras regelbundet av certifierade

besiktningsmän. De kan också bidra med kunskap om vissa tekniska faror i miljön generellt, men om detta perspektiv tar överhand i riskbedömningen begränsas barnen mycket i sin utveckling. Besiktningsmän har oftast ingen pedagogisk kompetens och kan därmed inte bedöma de långsiktiga vinsterna med risk i barns miljö och det slutar med en steril lekmiljö som kostar mycket att underhålla.

Den balanserade riskbedömningen görs först av den pedagogiska personalen tillsammans med rektor. Detta ger då också kunskap och förutsättningar för att i stunden göra riskbedömningar av barns lek på ett balanserat sätt.

När denna är klar kan fastighetsägare och eventuell besiktningsman gå igenom denna med rektor i miljön, så att ändamålsenligheten i miljön säkras och fastighetsägaren förstår de riskbedömningar som gjorts och vilka värden som är viktiga att bevara.

När den tekniska besiktningen görs blir det då möjligt att göra avsteg från standarden för att skapa pedagogiska värden i miljön och det blir möjligt för fastighetsägaren att ta ett delat ansvar med verksamheten för miljön. Den tekniska besiktningen är bara en liten del av riskbedömningen och är inte vägledande för miljön.

Läs mer i Boverkets vägledning (2015) sidan 18. Gör plats för barn och unga! <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2015/gor-plats-for-barn-och-unga-bokversion.pdf>



Emma Crawley Lärmiljödesigner



SAMMANFATTNING

Jag har över 10 års erfarenhet av att arbeta med hälsofrämjande utemiljöer för utveckling och lärande. De senaste åren har jag intresserat mig särskilt för naturassisterade interventioner för att främja psykisk hälsa och för att utforma utemiljöer och verksamheter för återhämtning från stress. Jag har arbetat med barn med neuropsykologiska diagnoser och sett vilka möjligheter naturmiljön erbjuder för inkludering och återhämtning. Mina arbetsuppgifter har ofta innefattat mycket samverkan mellan många människor i myndigheter, kommuner och regioner såväl som näringsliv och ideella organisationer. Det har varit inspiration, utvecklingsarbete, utbildning, projektledning och idédesign av utemiljö. I mitt arbete fokuserar jag på delaktighet, tillit och att främja handlingskompetens.

KONSULTATION, SAKKUNNIG RÅDGIVARE OCH DESIGN

Sedan 2013 har jag arbetat som konsult och sakkunnig åt skolor, kommuner, regioner och myndigheter, först i enskild firma "EmmaJord – pedagogisk och hälsofrämjande utemiljö" och sedan 2017 i mitt aktiebolag "Lead for ESD". Jag har åt 100-talet skolor och förskolor under åren 2008-nu tagit fram förslag och idédesign för utveckling av utemiljön tillsammans med verksamheterna och deltagit i framtagande av riktlinjer och funktionsbeskrivningar i flera kommuner och som sakkunnig åt Boverket.

UTOMHUSPEDAGOGIK OCH FRILUFTSLIV

Mitt intresse för friluftsliv har funnits hela livet och redan som barn var jag engagerad i scouterna. På gymnasiet funderade jag kring relationen mellan människa och natur och gjorde mitt specialarbete om Attityder till naturen – Metoder för miljöengagemang. Som lärare arbetade jag på Axonaskolan i Tollarp och fördjupade mig i utomhuspedagogiska metoder vid Linköpings universitet. Eftersom skolan hade en hälsofrämjande profil var det möjligt och uppskattat att ha undervisning utomhus dagligen.

NATUR HÄLSA OCH TRÄDGÅRD

Efter några år som lärare, utbildade jag mig vid magisterprogrammet Natur, Hälsa och Trädgård i Alnarp och fick då djupare förståelse kring hur vi människor påverkas av natur och dess stressreducerande och hälsofrämjande effekter. Utbildningen är inriktad på hur natur kan användas i stadsplanering, vid olika institutioner, samt på individnivå för att främja hälsa.

Jag fick genast anställning som skolgårdsinspiratör i Malmö stad inom satsningen på Gröna skolgårdar för Lärande för hållbar utveckling 2008, men flyttade till Uppsala 2013 och fick då en deltidstjänst som projektledare för pedagogiska skolgårdar. Sedan jag flyttade till Värmland 2016 har jag tagit två kortare anställningar parallellt med uppdrag i mitt företag. I båda dessa anställningar har jag använt utemiljö, trädgård, odling som verktyg för lärande och för att främja hälsa och utveckling.

RESILIENS, RELATIONER OCH SOCIALT ENGAGEMANG

Intresset för odling och särskilt permakultur har funnits under flera år och jag har odlat småskaligt hemma samt i utbildningsträdgårdar och tillsammansodlingar sedan 2008. Dessförinnan mer sporadisk hemmaodling. Kunskap om permakultur har jag tillägnat mig genom egenstudier, studiebesök och praktik.

Senaste året, under pandemin, har jag lagt stor tid på att starta och driva den ideella föreningen Odlas Molkom med en tillsammansodling för boende i Molkom med omnejd. Vi vill främja resiliens, relationer och lokalekonomi. Vi har fått beviljat två projekt från Region Värmland för att motverka konsekvenserna av pandemin kopplat till psykisk hälsa. I slutet på året gick jag utbildning för att lära mer om resiliens och socio-ekologiska system och hur vi kan utveckla våra samhällen inom planetens gränser.

RESOR, OMVÄRLDSBEVAKNING OCH FORTBILDNING

Mitt intresse och engagemang för gröna miljöer för människor har fått mig att undersöka hur man gör på olika platser och i andra länder. Jag har rest mycket och samlat mycket inspiration som jag haft mycket glädje av i mitt arbete. Några av länderna jag besökt för att titta på hälsofrämjande miljöer är; Kalifornien, Australien, Tyskland, Holland, Danmark, Norge, Åland, Baltikum, Storbritannien och Irland. Jag deltar också regelbundet i olika seminarier, konferenser och utbildningar för att hålla mig uppdaterad kring de frågor som engagerar mig.



Lead for ESD är en uppmaning att arbeta med lärande för hållbar utveckling (ESD) mot Agenda 2030.

- Policy - ge stöd på övergripande nivå och arbeta mellan stuprör
 - Transformera lärmiljön (Whole Institution Approach)
 - Bygg kapacitet hos pedagoger
 - Mobilisera och ge egenmakt till unga (Empowerment)
 - Accelerera lokala lösningar
- (UNESCO priority action areas for education for sustainable development)



Framtiden finns i var och en av oss!



20210526

Copyright Lead for ESD AB

Materialet får gärna användas och spridas i sin helhet

Text Emma Crawley

Foto Emma Crawley och Elin Iderström

Foto av får - Vallby friluftsmuseum

Illustrationer av barn i landskap Sofie Berg

Ritningar hämtade från underlag från Hållnäs Sockenråd